

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Т. в. о. ректора

Хмельницького університету

управління та права

імені Леоніда Юзькова, доктор

філософських наук, професор

Олег ОМЕЛЬЧУК

24 квітня 2026 р.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження **Якимець Марини Олександрівни** на тему **«Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх»**, поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова № 23 від 24 квітня 2026 року

ПРИСУТНІ:

Крушинський С.А., завідувач кафедри, к.ю.н., професор; Налуцішин В.В., професор кафедри, д.ю.н., професор; Циганок Ю.В., професорка кафедри, д.ю.н., професорка; Кравчук О.В., професор кафедри, д.н.о.у., к.ю.н., професор; Плисюк Н. М., професорка кафедри, к.ю.н., доцентка; Волкотруб С.Г., доцент кафедри, к.ю.н., доцент; Виговський Д.Л., доцент кафедри, к.ю.н., доцент; Захарчук В.М., доцент кафедри, к.ю.н., доцент; Нікіфорова Т.І., доцентка кафедри, к.ю.н., доцентка; Хмелевська Н.В., доцентка кафедри, к.ю.н., доцентка; Присяжна А.В., доцентка кафедри, к.ю.н., доцентка; Бережний С.Д., доцент кафедри, к.ю.н., доцент; Козуп І.А., старший викладач кафедри, докт. філос. з права; Голуб А.С., асистентка кафедри, докт. філос. з права; Налуцішин Р.В., асистент кафедри.

З присутніх – 3 доктори наук та 11 кандидатів наук (докторів філософії) фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

Запрошені: аспірантка кафедри кримінального права та процесу Якимець М.О.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження аспірантки Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Якимець Марини Олександрівни на тему «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх», виконаного в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова та поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право, щодо рекомендації до розгляду та захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

СЛУХАЛИ:

Завідувача кафедри кримінального права та процесу, к.ю.н., професора Крушинського С.А., який запропонував учасникам обрати головуючого на засіданні фахового семінару. Професор кафедри, д.ю.н., професор Налуцишин В.В. вніс пропозицію обрати головуючою на засіданні фахового семінару професорку кафедри, д.ю.н., професорку Циганюк Ю.В. Пропозицію підтримано одногolosно.

Професорку кафедри, д.ю.н., професорку Циганюк Ю.В., яка повідомила присутніх про те, що Якимець Марина Олександрівна 27.03.1996 року народження, у 2020 році закінчила магістратуру юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова за спеціальністю «Право», здобула кваліфікацію магістр права. З серпня 2017 року по 2023 рік працювала секретарем судового засідання відділу організаційного забезпечення розгляду кримінальних справ в Апеляційному суді Хмельницької області, а в 2018 році була звільнена та переведена до Хмельницького апеляційного суду. З серпня 2023 року і до тепер працює юристом в ТОВ «Аграрна фірма «Проскурів».

З 01.09.2023 року по 28.06.2024 року працювала в Хмельницькому кооперативному торговельно-економічному інституті на посаді викладача кафедри кримінального права та публічного адміністрування на 0,25 ставки за сумісництвом за контрактом.

З вересня 2022 року є аспіранткою кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Тема дисертаційного дослідження «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх», була затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 28 жовтня 2022 року (протокол № 6). Науковий керівник – доцентка кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидатка юридичних наук, доцентка Нікіфорова Тетяна Іванівна.

Дисертація виконувалась в межах теми науково-дослідної роботи Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як

європейської держави» (номер державної реєстрації 0108U008927) та теми науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та процесу «Проблеми захисту прав людини у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0117U000106).

СЛУХАЛИ:

виступ **аспірантки Якимець М.О.**, яка доповіла присутнім основний зміст дисертаційного дослідження, зокрема обґрунтувала актуальність теми дослідження, науково-теоретичну та практичну значимість досліджуваної проблеми, визначила мету та завдання дослідження, основні положення, які виносяться на захист, висвітлила методологічну основу дисертації, охарактеризувала ступінь наукової розробки проблеми на сучасному етапі, виклала основні результати дослідження та сформулювала висновки і рекомендації, відповіла на запитання науково-педагогічних працівників кафедри.

Зокрема аспірантка зазначила, що проблематика кримінально-правового реагування на правопорушення, вчинені неповнолітніми, посідає особливе місце у сучасній кримінально-правовій політиці держави. Це зумовлено тим, що неповнолітні, на відміну від дорослих осіб, перебувають на етапі формування особистості, системи цінностей та соціальних орієнтирів, а тому потребують специфічних підходів до правового впливу. Система кримінально-правового реагування на протиправну поведінку неповнолітніх повинна ґрунтуватися на принципах турботи про дитину, поваги до її гідності, забезпечення найкращих інтересів дитини та сприяння її соціальній реінтеграції. Саме тому кримінальне законодавство унормовує систему примусових заходів виховного характеру, які покликані забезпечити не стільки каральний, скільки корекційний та ресоціалізаційний вплив на неповнолітнього правопорушника. Зазначені заходи виступають важливим інструментом держави, спрямованим не лише на припинення протиправної поведінки, але й на формування у неповнолітніх відповідального ставлення до норм права та суспільних цінностей. Особливої ваги дослідження інституту застосування примусових заходів виховного характеру набуває в умовах сучасних соціальних викликів, пов'язаних із зростанням соціальної вразливості дітей під впливом воєнних дій в Україні. У таких умовах державна політика у сфері ювенальної юстиції повинна бути спрямована на забезпечення балансу між захистом суспільства від правопорушень і дотриманням прав та законних інтересів дитини.

Метою дослідження було отримання нових науково обґрунтованих висновків та положень щодо застосування до неповнолітніх правопорушників примусових заходів виховного характеру, а також розробка наукових рекомендацій і пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність та практики його застосування у цій частині.

Дисертація є спеціальним дослідженням, в якому з урахуванням судової практики, правових позицій ВС, зарубіжного досвіду вперше за останні 10 років комплексно розглянуто примусові заходи виховного характеру як засіб реагування держави на правопорушення, вчинені неповнолітніми.

Серед найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, варто виокремити такі:

уперше:

1) обґрунтовано, що міжгалузевий правовий інститут застосування примусових заходів виховного характеру має внутрішню диференційовану структуру, в межах якої доцільно виокремлювати два субінститути: а) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які є суб'єктами кримінальних правопорушень; б) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності;

2) запропоновано класифікувати примусові заходи виховного характеру: а) за тривалістю їх впливу у часі – на одномоментні і тривалі; б) за домінуючим способом впливу на особу неповнолітнього – на заходи, які реалізуються виключно через морально-психологічний вплив; заходи, які реалізуються через майновий вплив (майнову відповідальність); заходи, які реалізуються через фізичні (просторові) обмеження;

3) обґрунтовано доцільність залучення офіцерів служби освітньої безпеки до реалізації виховного впливу на неповнолітніх під час їх перебування у навчальному закладі шляхом запровадження нового примусового заходу виховного характеру – встановлення профілактичного нагляду за неповнолітнім із залученням офіцера служби освітньої безпеки;

4) запропоновано розглядати мету застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру не як одновимірну категорію, а як складну, багатокомпонентну систему, що поєднує три взаємопов'язані та взаємообумовлені елементи – виправлення неповнолітнього через виховання, ресоціалізацію та реінтеграцію особи, превенцію нових кримінальних правопорушень (суспільно небезпечних діянь) та забезпечення найкращих інтересів неповнолітнього;

удосконалено:

5) дефініцію поняття «примусові заходи виховного характеру», під якими пропонується розуміти урегульовану законом про кримінальну відповідальність форму кримінально-правового реагування держави на вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення, що не є тяжким, або суспільно небезпечного діяння, що за своїми об'єктивними ознаками підпадає під кримінально-правову заборону, яка має примусовий характер, може застосовуватися судом як єдиний захід впливу на неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, або як альтернатива кримінальній відповідальності або покаранню і спрямована на виправлення неповнолітнього через виховання, ресоціалізацію і реінтеграцію, а також запобігання вчиненню нових

кримінальних правопорушень (суспільно небезпечних діянь) і забезпечення найкращих інтересів дитини;

б) підхід до розуміння підстави застосування примусових заходів виховного характеру, що поєднує три елементи – формальну, матеріальну і процесуальну підставу: формальна підстава включає два елементи – вчинення кримінально значущого діяння (кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння) і неповнолітній вік правопорушника; матеріальна підстава відображає ті обставини, які свідчать про недоцільність застосування до правопорушника кримінальної відповідальності (кримінального покарання) і можливість його виправлення іншим шляхом; процесуальна підстава відображає ті процесуальні акти, в яких фіксується рішення суду про застосування примусових заходів виховного характеру;

7) підхід до розуміння умов застосування примусових заходів виховного характеру, що впливають із відповіді на питання, чи здатний конкретний захід досягти мети виправлення неповнолітнього у конкретній ситуації; спеціальні умови застосування окремого виховного заходу можуть визначатися з урахуванням таких критеріїв: характер і ступінь тяжкості вчиненого діяння; особистісна характеристика неповнолітнього; характеристика соціального середовища (оточення) неповнолітнього; ступінь ризику вчинення повторного правопорушення; реалістичність виконання виховного заходу;

8) підхід до розкриття змісту категорії «подальша бездоганна поведінка неповнолітнього», яка може проявлятися в сукупності соціально значущих форм діяльності неповнолітнього, які допустимо згрупувати таким чином: у ставленні неповнолітнього до вчиненого правопорушення; у правомірній поведінці неповнолітнього після вчинення діяння; у сфері навчання та праці; у ресоціалізації неповнолітнього; в особистісній трансформації неповнолітнього. Запропоновано визначення поняття «подальша бездоганна поведінка» як стійкої форми правомірної та соціально схвальної активності неповнолітнього, яка проявляється після вчинення кримінального правопорушення та засвідчує його здатність до самоконтролю, усвідомленого дотримання правових і моральних норм, відповідального ставлення до соціальних обов'язків та цілеспрямованого подолання попередніх негативних поведінкових моделей;

набули подальшого розвитку:

9) позиція про те, що «щире розкаяння» є складним психолого-правовим явищем, що виражається у внутрішньому усвідомленні неповнолітнім суспільної небезпеки та неправомірності власних дій, яке супроводжується прагненням відшкодувати завдану шкоду та уникати повторного вчинення протиправних діянь. Його специфіка зумовлена особливостями вікового розвитку неповнолітнього і може мати фрагментарний, ситуативний та амбівалентний характер, що потребує ретельної оцінки з боку суду;

10) підхід, відповідно до якого варто залишити в КК України лише одну форму (ситуаційну модель) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього, який вчинив кримінальне правопорушення –

звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру;

11) думка, відповідно до якої доцільно здійснювати виховний вплив на неповнолітнього правопорушника шляхом залучення його до суспільно корисної праці, суть якого зводиться до покладання на неповнолітнього обов'язку безоплатно виконати певні роботи на користь громади або усунути своєю працею негативні наслідки своєї протиправної поведінки; в умовах воєнного стану актуальним є розгляд можливості участі неповнолітніх у волонтерській діяльності;

12) ідея, відповідно до якої до неповнолітнього як виховний захід можна застосовувати розміщення у спеціалізованій професійній прийомній сім'ї, яка пройшла навчання з догляду за неповнолітніми, що дозволить змінити соціальне середовище, забезпечити стабільність, надати позитивну модель поведінки, забезпечити систематичний контроль за поведінкою неповнолітнього. На відміну від поміщення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи, поміщення до професійної сім'ї не ізолює дитину у закритому середовищі, не посилює стигматизації та її відсторонення від суспільства, що може бути більш ефективним для зниження ризику рецидиву, ніж інституційне утримання.

По закінченню доповіді присутніми було поставлено до аспірантки Якимець М.О. такі питання:

Крушинський С.А., кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та процесу:

Питання: Якими критеріями ви керувались, обираючи конкретні держави для аналізу зарубіжного досвіду нормативного регулювання і практики застосування виховних заходів до неповнолітніх?

Відповідь: Дякую за питання. Основним критерієм для аналізу законодавства та практики зарубіжних держав був позитивний досвід країн, які досягли успіхів у перевихованні неповнолітніх та мають низький рівень повторних правопорушень, успішно замінили каральні заходи медіацією, а також держави із розвиненою системою ювенальних судів. Окрім того, намагались охопити приклади держав різних правових систем – передусім, континентальної системи права, демократичних держав Європи. Для порівняння також досліджено досвід окремих систем англо-саксонської системи права (Великої Британії, Канади) і держав пострадянського простору (Литви, Латвії, Казахстану).

Хмелевська Н.В., кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри кримінального права та процесу:

Питання: Ви пропонуєте дефініцію «подальшої бездоганної поведінки» як стійкої форми соціально схвальної активності. Проте в доктрині висловлюється думка, що для цілей правосуддя достатньо «пасивної» правомірної поведінки (непорушення закону). То чи може бути визнана

подальшою бездоганною поведінкою пасивна правомірна поведінка неповнолітнього?

Відповідь: Дякую за питання. Пасивна правомірна поведінка не тотожна «бездоганній» поведінці. Слово «бездоганна» (а не просто «правомірна») передбачає високий стандарт. Це не відсутність нових кримінальних правопорушень, а наявність позитивних показників: успіхи в навчанні, праці, участь у громадському житті або волонтерство. Тільки активна соціальна діяльність дає доказову базу для висновку про стійке виправлення неповнолітнього.

Питання: Чи вбачаєте ви можливість законодавчого закріплення пріоритету відновних програм примирення над примусовими заходами виховного характеру щодо неповнолітніх і за яких умов це є допустимим?

Відповідь: Дякую за питання. Так, законодавче закріплення пріоритету відновних програм (медіації) над примусовими заходами є не просто можливим, а логічним кроком для гуманізації правосуддя. Проте це потребує чітко визначених умов, зокрема, пріоритет примирення має стосуватися лише проступків та нетяжких злочинів, вчинених вперше; відновне правосуддя не може бути нав'язане, якщо потерпілий не готовий до діалогу, справа має повертатися в русло класичного судочинства з призначенням виховних заходів; результатом програми має бути реальне виправлення наслідків (матеріальних чи моральних). Якщо умови медіаційної угоди не виконуються, примусові заходи мають застосовуватися автоматично. Це може бути реалізовано через внесення змін до ККУ та КПК України.

Когут І.А., доктор філософії з права, старший викладач кафедри кримінального права та процесу:

Питання: Чи не суперечить Конвенції ООН про захист прав дитини примусовий захід виховного характеру направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей та підлітків?

Відповідь: Дякую за питання. Направлення до спеціальної установи саме по собі не суперечить Конвенції ООН про права дитини, але воно повинно відповідати суворим критеріям. Згідно Конвенції це: 1) позбавлення свободи (або обмеження волі) має застосовуватися лише як останній засіб і на найкоротший відповідний період часу; 2) мета – реабілітація. Основною ціллю має бути не покарання, а перевиховання, соціальна адаптація та освіта дитини; 3) дитина повинна перебувати в умовах, що відповідають її віку, з дотриманням її гідності та права на зв'язок із сім'єю; 4) рішення має прийматися виключно судом із забезпеченням права на правову допомогу.

Виговський Д.Л., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу:

Питання: Одним із видів примусових заходів виховного характеру ви пропонуєте передбачити залучення неповнолітнього до суспільно корисної праці. Чи не порушуватиме такий захід права неповнолітнього на освіту,

розвиток, відпочинок та вступає в конфлікт із принципом забезпечення найкращих інтересів дитини?

Відповідь: Дякую за питання. Ні, не порушуватиме, оскільки залучення до суспільно корисної праці як вид примусового заходу виховного характеру варто впроваджувати за такими принципами: 1) безпечні умови виконання робіт; 2) відсутність ризиків для фізичного та психічного здоров'я; 3) контроль та координація з боку відповідних органів або уповноважених осіб; 4) чітке визначення тривалості виконання таких робіт (не більше 2 годин на день для дітей до 16 років та 3 годин для підлітків 16–18 років). Такий захід допомагає підлітку відчути відповідальність перед суспільством і усвідомити цінність праці.

В сучасних умовах доцільним видається розгляд можливості участі неповнолітніх у волонтерській діяльності, зокрема, в умовах війни, коли наявна підвищена суспільна потреба у взаємній підтримці, солідарності та громадянській відповідальності. Волонтерська діяльність як різновид суспільно корисної праці має низку переваг у виховному аспекті. Вона не лише сприяє відпрацюванню певної кількості годин на користь громади, а й формує у неповнолітнього відчуття соціальної значущості, емпатії та відповідальності перед іншими членами суспільства. На відміну від формального виконання технічної роботи, участь у волонтерській діяльності передбачає залучення до допомоги тим, хто її потребує, що безпосередньо впливає на корекцію ціннісних орієнтирів та моральних установок особи.

Волктруб С.Г., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу:

Питання: Ви пропонуєте залишити в КК України лише одну форму (ситуаційну модель) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього, який вчинив кримінальне правопорушення – звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, тобто скасувати можливість застосування цих заходів при звільненні від покарання. Та чи не є це обмеженням можливості застосування до неповнолітніх заохочувальних заходів та відповідно збільшенням вірогідності реального відбування ними покарання?

Відповідь: Дякую за питання. Залишення лише однієї форми застосування примусових заходів виховного характеру – звільнення від кримінальної відповідальності – не є звуженням прав неповнолітнього, а навпаки, спрямоване на мінімізацію негативних наслідків контакту дитини з кримінальною юстицією. Звільнення від відповідальності за ст. 97 КК означає, що дитина взагалі не отримує статусу засудженої особи, натомість звільнення від покарання за ст. 105 КК передбачає обвинувальний вирок суду, що формально фіксує факт засудження, хоч і без реального відбування санкції. Наявність лише моделі звільнення від відповідальності підштовхує органи правосуддя до вирішення питання на максимально ранніх етапах, що відповідає

міжнародним стандартам дружнього до дитини правосуддя. Таким чином, уніфікація моделі застосування примусових заходів виховного характеру лише через звільнення від відповідальності має на меті зробити правосуддя швидшим та менш травматичним для дитини, не позбавляючи суд можливості обрати м'який шлях виправлення.

Налуцишин В.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу:

Питання: Що на вашу думку варто запозичити за результатами дослідження досвіду зарубіжних держав?

Відповідь: Дякую за питання. Враховуючи, в тому числі, позитивний досвід зарубіжних держав нами було запропоновано доповнити перелік примусових заходів виховного характеру такими заходами як: покладення на неповнолітнього обов'язку пройти визначені корекційні або навчальні програми (курси), або курс лікування; поміщення неповнолітнього у прийомну сім'ю, яка пройшла навчання з догляду за неповнолітніми. Цікавим для подальшого вивчення з позиції можливої імплементації є досвід окремих європейських держав, які допускають можливість застосування виховних заходів не лише до неповнолітніх, а й до дорослих молодих людей.

Плисюк Н.М., кандидатка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри кримінального права та процесу:

Питання: У своїй Ви пропонуєте передбачити в КК новий примусовий захід виховного характеру - встановлення профілактичного нагляду за неповнолітнім із залученням офіцера служби освітньої безпеки. Поясніть в чому саме полягає сутність цього заходу.

Відповідь: Залучення офіцера служби освітньої безпеки до здійснення профілактичного нагляду – це логічний крок, оскільки саме цей фахівець перебуває в безпосередньому середовищі дитини та може здійснювати щоденний, а не епізодичний контроль. У межах примусових заходів виховного характеру така модель може працювати наступним чином: постійний моніторинг поведінки – офіцер служби освітньої безпеки відстежує відвідування занять, рівень агресії та коло спілкування підлітка в межах школи, що дозволяє виявляти ризики рецидиву на ранніх стадіях; індивідуальна виховна робота – замість формальних візитів до поліції, підліток отримує наставника в школі, офіцер може проводити бесіди, залучати дитину до спортивних чи соціальних заходів закладу; координаційна роль – офіцер служби освітньої безпеки стає містком між школою, батьками та ювенальною превенцією, забезпечуючи виконання встановлених судом обмежень (наприклад, заборона перебувати в певних місцях або спілкуватися з конкретними особами). Такий підхід перетворює нагляд із суто «карального» інструменту на систему супроводу, де головна мета – не зафіксувати порушення, а допомогти підлітку адаптуватися.

Після цього слово було надано рецензентам дисертаційного дослідження.

Завідувач кафедри кримінального права та процесу, кандидат юридичних наук, професор Крушинський С.А. відзначив високий науковий рівень дисертаційного дослідження. Дисертантка чітко окреслила наукову проблему, яка підлягає дослідженню і вирішенню, правильно визначила об'єкт та предмет дослідження. Структура дисертаційного дослідження характеризується чіткою і послідовною побудовою, є збалансованою та забезпечує поступовість наукового дослідження. Структурні елементи дисертації перебувають у логічному зв'язку між собою в рамках єдиного напрямку розвитку наукової думки. Запропонована структура дисертації дала можливість авторці розкрити поняття, соціальну зумовленість та мету застосування примусових заходів виховного характеру, дослідити сутність та генезу становлення цього правового інституту, проблеми реалізації і перспективи розвитку, визначити систему примусових заходів виховного характеру і проаналізувати підстави та умови їх застосування, а також вивчити зарубіжний досвід кримінально-правового реагування на правопорушення неповнолітніх.

Метою дослідження авторка визначила отримання нових науково обґрунтованих висновків та положень щодо застосування до неповнолітніх правопорушників примусових заходів виховного характеру, а також розробка наукових рекомендацій і пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність та практики його застосування у цій частині. Для досягнення поставленої мети визначено дев'ять завдань, які в цілому кореспондують з планом роботи та положеннями, викладеними у висновках.

З урахуванням поставленої мети, визначеного об'єкта та предмета дослідження дисертанткою правильно використані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання у їх поєднанні. Такий підхід забезпечив повноту розроблення теми дослідження і достовірність отриманих результатів.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, обумовлена й тим, що здобувачка використала достатню кількість актів законодавства, правозастосовної практики та наукової літератури з аналізованих питань (257 одиниць).

Таким чином, достовірність та обґрунтованість положень, висновків та рекомендацій, отриманих Якимець М.О. у дисертаційному дослідженні, забезпечена завдяки використанню належної джерельної бази, опрацюванню значної кількості нормативних актів, правозастосовної практики, правильному поєднанню методів наукового пошуку.

Є підстави стверджувати, що рецензована дисертація є спеціальним дослідженням, в якому з урахуванням судової практики, правових позицій ВС, зарубіжного досвіду вперше за останні 10 років комплексно розглянуто

примусові заходи виховного характеру як засіб реагування держави на правопорушення, вчинені неповнолітніми.

У межах здійсненого дослідження отримано результати, що мають наукову новизну. Зокрема, дисертантка визначила поняття «примусові заходи виховного характеру», під якими пропонується розуміти урегульовану законом про кримінальну відповідальність форму кримінально-правового реагування держави на вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення, що не є тяжким, або суспільно небезпечного діяння, що за своїми об'єктивними ознаками підпадає під кримінально-правову заборону, яка має примусовий характер, може застосовуватися судом як єдиний захід впливу на неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, або як альтернатива кримінальній відповідальності або покаранню і спрямована на виправлення неповнолітнього через виховання, ресоціалізацію і реінтеграцію, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень (суспільно небезпечних діянь) і забезпечення найкращих інтересів дитини.

В роботі обґрунтовано, що міжгалузевий правовий інститут застосування примусових заходів виховного характеру має внутрішньо диференційовану структуру, в межах якої доцільно виокремлювати два субінститути: 1) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які є суб'єктами кримінальних правопорушень; 2) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності.

Дисертантка запропонувала нові класифікації примусових заходів виховного характеру: 1) за тривалістю їх впливу у часі – на одномоментні і тривалі; 2) за домінуючим способом впливу на особу неповнолітнього – на заходи, які реалізуються виключно через морально-психологічний вплив; заходи, які реалізуються через майновий вплив (майнову відповідальність); заходи, які реалізуються через фізичні (просторові) обмеження.

Запропоновано авторське бачення мети застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру не як одновимірної категорії, а як складної, багатокomпонентної системи, що поєднує три взаємопов'язані та взаємообумовлені елементи – виправлення неповнолітнього через виховання, ресоціалізацію та реінтеграцію особи, превенцію нових кримінальних правопорушень (суспільно небезпечних діянь) та забезпечення найкращих інтересів неповнолітнього.

Заслуговує на увагу підхід до розуміння підстави застосування примусових заходів виховного характеру, що поєднує три елементи – формальну, матеріальну і процесуальну підставу: формальна підстава включає два елементи – вчинення кримінально значущого діяння (кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння) і неповнолітній вік правопорушника; матеріальна підстава відображає ті обставини, які свідчать про недоцільність застосування до правопорушника кримінальної відповідальності (кримінального покарання) і можливість його виправлення іншим шляхом; процесуальна підстава відображає ті процесуальні акти, в яких

фіксується рішення суду про застосування примусових заходів виховного характеру.

Важливим доробком дисертації є рекомендації щодо розширення системи примусових заходів виховного характеру, яка, на думку авторки, має включати: 1) застереження; 2) передання неповнолітнього під нагляд батьків, осіб, які їх замінюють, інших членів сім'ї чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за їх згодою; 3) поміщення неповнолітнього у прийомну сім'ю, яка пройшла навчання з догляду за неповнолітніми; 4) встановлення профілактичного нагляду за неповнолітнім із залученням офіцера служби освітньої безпеки; 5) покладення на неповнолітнього обов'язку пройти визначені корекційні або навчальні програми; 6) покладення на неповнолітнього, який досяг чотирнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяної майнової та/або моральної шкоди; 7) покладення на неповнолітнього, який досяг чотирнадцятирічного віку, обов'язку усунути своєю працею завдану майнову шкоду або виконати суспільно корисні роботи; 8) обмеження дозвілля та встановлення певних заборон щодо поведінки неповнолітнього; 9) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків.

Звичайно, робота містить і низку інших положень, що мають ознаки наукової новизни. Крім того, в дисертації запропоновано низку положень, які можуть бути використані для удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Основні результати дисертації Якимець М.О. достатньо повно відображені у 3 наукових статтях, опублікованих у вітчизняних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, а також у 7 тезах доповідей на конференціях.

У дисертації звернення здобувачки до ідей, думок інших науковців містять посилання на відповідні джерела. Порушень академічної доброчесності у тексті дисертації рецензентом не виявлено.

Загальна позитивна оцінка дисертації не виключає можливості висловлення окремих зауважень, виявлення окремих спірних та таких, що потребують додаткової аргументації, положень і висновків, внесення певних побажань рекомендаційного характеру.

1. Оцінюючи методологію проведеного дослідження, звертає увагу те, що авторка не застосовувала соціологічного методу, тобто не проводила опитування респондентів, що могло б дати додаткові результати для обґрунтування ключових положень дисертації і лише посилює б їх.

2. Відзначаючи як позитив те, що здобувачка вивчила досвід низки зарубіжних держав (Франції, ФРН, Швейцарії, Великої Британії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Польщі, Литви, Латвії, Казахстану, Канади) щодо нормативного регулювання і практики застосування виховних заходів до неповнолітніх правопорушників, все ж не зрозуміло, якими критеріями вона керувалась, обираючи конкретні держави для аналізу.

3. В роботі досить багато уваги приділяється характеристиці суті окремих примусових заходів виховного характеру, проте авторка оминає увагою питання контролю за виконанням цих заходів. Відсутність такого контролю може спричинити ухилення неповнолітніх від їх виконання або неефективне їх застосування.

4. Ч. 4 ст. 105 КК України передбачає, що суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом. Хоча законодавець прямо не відносить призначення вихователя до примусових заходів виховного характеру, однак розглядає його у контексті реагування на протиправну поведінку неповнолітніх. Однак в дисертації цей захід не аналізується.

Разом з тим, слід відзначити, що висловлені рецензентом зауваження і побажання мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Висновки:

1. Дисертація Якимець Марини Олександрівни на тему «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що у своїй сукупності мають значення для розвитку доктрини і практики кримінального права.

2. Зміст дисертації Якимець М.О. відповідає заявленій спеціальності 081 Право.

3. Дисертація Якимець М.О. виконана і оформлена у відповідності до вимог, передбачених постановою «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44 та наказом МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40, і може бути допущена до захисту в одноразовій спеціалізованій вченій раді.

Доцентка кафедри кримінального права та процесу, кандидатка юридичних наук, доцентка Хмелевська Н.В., відзначила в високий та глибокий науковий рівень дисертаційного дослідження, який відповідає рівню, змісту, науковим результатам та вимогам, що висунуті для дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії.

Рецензентка зазначила, що обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, базується на комплексному та системному підході до використання широкого спектра першоджерел, які дисертантка піддала глибокому теоретичному та порівняльно-правовому аналізу. Робота ґрунтується на працях провідних представників української правової школи (В. Борисова, П. Фріса, В. Бауліна, В. Тація, В. Бурдіна, О. Козаченко та ін.), що дозволило авторці вибудувати надійний методологічний каркас дослідження інституту ПЗВХ як комплексного міжгалузевого явища. Дисертанткою опрацьовано значний масив міжнародно-

правових актів ООН та Ради Європи (Пекінські, Токійські, Ер-Рядські правила), що забезпечує відповідність авторських пропозицій світовим стандартам *child-friendly justice*. Особливої уваги заслуговує ретельний аналіз чинного законодавства України, включаючи новітні підзаконні акти 2024–2026 років. Достовірність висновків підкріплена вивченням кримінального та ювенального законодавства понад 10 іноземних юрисдикцій (Франції, Нідерландів, Швейцарії, Німеччини, Латвії, Литви, Польщі та ін.). Використання автентичних джерел мовою оригіналу (наприклад, *Code de la justice pénale des mineurs*, *Jugendstrafgesetz*) дозволило авторці не лише запозичити позитивний досвід, а й адаптувати його до українських реалій. Обґрунтованість практичних рекомендацій підтверджується детальним аналізом судової практики (2020–2025 рр.) та статистичних даних Офісу Генерального прокурора і Державної судової адміністрації України. Авторкою опрацьовано значну кількість конкретних вироків (Берегівського, Хмельницького, Бориспільського, Волочиського та інших районних судів), що дозволило виявити диспропорції у застосуванні окремих видів виховних заходів. Основні ідеї дисертації пройшли належну перевірку в межах наукових дискусій на міжнародних конференціях. Таким чином, достовірність та обґрунтованість положень, висновків та рекомендацій, отриманих Якимець М.О. у дисертаційному дослідженні, забезпечена завдяки використанню належної джерельної бази, опрацюванню значної кількості нормативних актів, правозастосовної практики, правильному поєднанню методів наукового пошуку.

Дисертація містить низку положень, що мають високу наукову новизну. Зокрема, концептуалізація кримінально-правової політики: авторкою запропоновано розглядати її як елемент ширшої ювенальної політики, що інтегрує правові, соціальні та освітні заходи. Вагомим внеском у доктрину є виокремлення *формальної* (діяння + вік), *матеріальної* (доцільність виправлення без покарання) та *процесуальної* підстав застосування ПЗВХ. Сформульовано змістовні визначення понять «подальша бездоганна поведінка» та «щире розкаяння» з урахуванням вікової психології неповнолітніх (фрагментарність, амбівалентність). Запропоновано розширення переліку ПЗВХ через впровадження таких інструментів, як профілактичний нагляд офіцера служби освітньої безпеки та поміщення у професійну прийомну сім'ю. Практична цінність дослідження полягає у можливості прямої імплементації пропозицій авторки у законотворчий процес. Так, рекомендація залишити лише одну форму реагування «звільнення від відповідальності із застосуванням ПЗВХ» дозволить уніфікувати судову практику. Пропозиції щодо залучення офіцерів безпеки в освітніх закладах відповідають сучасним стратегіям МВС та МОН. Розроблений проєкт змін до КК України (Додаток Б) є готовим підґрунтям для законодавчих ініціатив.

Основні теоретичні положення, висновки та практичні результати, отримані в процесі роботи над дисертацією Якимець Марини Олександрівни опубліковано у трьох наукових статтях у наукових виданнях, включених до

переліку наукових фахових видань України, а також у семи тезах доповідей на наукових конференціях, що відповідає вимогам, передбаченим постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, у достатньому обсязі відображені в анотації до дисертації, зміст якої відповідає встановленим вимогам. Текст дисертації викладено у науковому стилі, літературною державною мовою.

Звернення здобувачки до ідей, думок інших науковців містять посилання на відповідні джерела у дисертації. Порухень академічної доброчесності у тексті дисертаційного дослідження рецензентом не виявлено.

Вищевикладене не виключає наявності у рецензованій роботі положень, які викликають певні застереження та можуть слугувати підставою для дискусії. Разом із тим, слід відзначити, що характер наведених міркувань щодо окремих фрагментів роботи не виключає можливості спростування аргументів рецензента та в цілому не знижує наукової цінності представленого наукового дослідження.

Попри позитивну оцінку дисертаційного дослідження, воно, як і будь-яка праця, не позбавлене певних недоліків, суперечливих або таких, що потребують додаткової аргументації положень.

1. Запровадження «профілактичного нагляду офіцера служби освітньої безпеки» потребує чіткого визначення юридичного механізму взаємодії такого офіцера з органами пробації та службами у справах дітей, щоб уникнути дублювання функцій, а також чи доцільно надання таким офіцерам функцій «шкільних медіаторів» або координаторів примирення сторін безпосередньо в освітньому середовищі, що могло б превентивно мінімізувати потребу у зверненні до офіційного кримінального правосуддя.

2. Дисертантка звертається до успішного досвіду реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Проте, з огляду на наукову новизну роботи, доцільним було б надати чіткішу відповідь на питання: чи вбачає авторка можливість повної трансформації примусових заходів виховного характеру у виключно відновно-диспозитивні заходи, або ж елемент державного примусу має залишатися обов'язковим запобіжником навіть за умови успішного примирення сторін?

3. Авторка пропонує дефініцію «подальшої бездоганної поведінки» як стійкої форми соціально схвальної активності. Втім, у доктрині залишається відкритим питання: чи повинна така поведінка бути виключно «активною» (досягнення у навчанні, праці), чи для цілей правосуддя достатньо «пасивної» правомірної поведінки (непорушення закону)? Відповідь на це питання критично важлива для індивідуалізації виховного заходу.

Висновки:

1. Дисертація Якимець Марини Олександрівни на тему «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що у своїй сукупності мають значення для розвитку доктрини кримінального процесуального права та правозастосовної практики.

2. Дисертація Якимець М. О. виконана і оформлена у відповідності до вимог, визначених Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502), відповідає пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, і може бути допущена до захисту в одноразовій спеціалізованій вченій раді.

Головуюча на засіданні - професорка кафедри кримінального права та процесу, д.ю.н., доцентка Циганюк Ю.В. зазначила у підсумку, що дисертація Якимець М.О. відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій, в тому числі вимогам, передбаченим пунктами 6, 7, 8, 9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року №40, та може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право у разовій спеціалізованій вченій раді.

За результатами обговорення дисертаційної роботи Якимець Марини Олександрівни на тему «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» присутні вирішили запропонувати:

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження **Якимець Марини Олександрівни** на тему **«Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх»** поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право

Актуальність теми дослідження. Безспірним твердженням є те, що діти та підлітки становлять майбутній інтелектуальний, соціальний і демографічний потенціал держави. Рівень захисту прав дитини, забезпечення її гармонійного розвитку та створення умов для формування законослухняної поведінки є важливими показниками цивілізованості та гуманістичної спрямованості політики будь-якої держави.

Водночас, на жаль, неповнолітній вік особи не є перешкодою для вчинення протиправних, суспільно небезпечних діянь, які потребують відповідного державного реагування. Злочинність неповнолітніх є однією з найбільш небезпечних проявів девіантної поведінки, оскільки безпосередньо пов'язана з процесами соціалізації особи, формуванням правосвідомості та подальшою криміногенною поведінкою у дорослому віці. Вчинення кримінальних правопорушень особами, які не досягли повноліття, свідчить не лише про індивідуальні проблеми розвитку, але й про системні недоліки соціального, освітнього та виховного середовища. У зв'язку з цим боротьба зі злочинністю неповнолітніх не може обмежуватися виключно кримінально-правовими засобами, а потребує комплексного, міждисциплінарного підходу.

Проблематика кримінально-правового реагування на правопорушення, вчинені неповнолітніми, посідає особливе місце у сучасній кримінально-правовій політиці держави. Це зумовлено тим, що неповнолітні, на відміну від дорослих осіб, перебувають на етапі формування особистості, системи цінностей та соціальних орієнтирів, а тому потребують специфічних підходів до правового впливу. Система кримінально-правового реагування на протиправну поведінку неповнолітніх повинна ґрунтуватися на принципах турботи про дитину, поваги до її гідності, забезпечення найкращих інтересів дитини та сприяння її соціальній реінтеграції.

Саме тому кримінальне законодавство унормовує систему примусових заходів виховного характеру, які покликані забезпечити не стільки каральний, скільки корекційний та ресоціалізаційний вплив на неповнолітнього правопорушника. Зазначені заходи виступають важливим інструментом держави, спрямованим не лише на припинення протиправної поведінки, але й на формування у неповнолітніх відповідального ставлення до норм права та суспільних цінностей.

Відповідно до положень КК України примусові заходи виховного характеру застосовуються до неповнолітніх як альтернатива кримінальній відповідальності чи покаранню або як самостійна форма реагування держави на суспільно небезпечні діяння, вчинені особами, які не досягли віку кримінальної

відповідальності. Їх призначення полягає у виправленні поведінки неповнолітнього, запобіганні повторним правопорушенням, а також у сприянні його соціальній адаптації та формуванню правосвідомості.

Водночас, сучасний стан правового регулювання та практики застосування примусових заходів виховного характеру в Україні свідчить про наявність низки теоретичних і практичних проблем. Зокрема, дискусійними залишаються питання правової природи цих заходів, їх місця у системі заходів кримінально-правового впливу, співвідношення з іншими заходами кримінально-правового характеру, класифікації тощо. Потребують уточнення підстави, умови та межі їх застосування, а також механізми контролю за їх виконанням. Судова практика також демонструє відсутність єдності у трактуванні норм законодавства, що не сприяє реалізації принципу правової визначеності.

Актуальність дослідження посилюється також потребою вдосконалення національного кримінального законодавства з урахуванням міжнародних стандартів у сфері правосуддя щодо неповнолітніх. Йдеться, зокрема, про положення Конвенції ООН про права дитини, Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінських правил), Керівних принципів ООН щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядських принципів), а також рекомендацій Ради Європи щодо гуманізації кримінально-правової політики щодо дітей. Ці міжнародні документи орієнтують держави на застосування до неповнолітніх переважно виховних, реабілітаційних і відновних заходів, що сприяють їх соціальній реінтеграції.

Особливої ваги дослідження інституту застосування примусових заходів виховного характеру набуває в умовах сучасних соціальних викликів, пов'язаних із зростанням соціальної вразливості дітей під впливом воєнних дій в Україні. У таких умовах державна політика у сфері ювенальної юстиції повинна бути спрямована на забезпечення балансу між захистом суспільства від правопорушень і дотриманням прав та законних інтересів дитини.

Окремі аспекти застосування примусових заходів виховного характеру досліджувалися у працях вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі кримінального та кримінального процесуального права. Вагомий внесок у розвиток цього напрямку правової науки здійснили такі вітчизняні вчені як: В. М. Бурдін, Є. М. Вечерова, Л. В. Герасимчук, В. К. Грищук, С. А. Крушинський, Н. М. Крестовська, С. О. Ковальчук, О. В. Козаченко, В. О. Меркулова, А. А. Музика, В. В. Навроцька, Є. С. Назимко, В. В. Налуцишин, Т. І. Нікіфорова, Л. М. Палюх, Ю. А. Пономаренко, Т. І. Пономарьова, О. О. Пунда, Н. І. Устрицька, П. Л. Фріс, Н. В. Хмелєвська, Ю. В. Цуркан-Сайфуліна, О. О. Юхно, О. О. Ямкова, О. С. Яцун та інші.

Особливу цінність становлять дисертаційні дослідження В. М. Бурдіна «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні» (2001 р.), О. О. Ямкової «Примусові заходи виховного характеру: правова природа і види» (2004 р.), Л. М. Палюх «Проведення у справах про застосування

примусових заходів виховного характеру» (2006 р.), Н. М. Крестовської «Ювенальне право України: генезис та сучасний стан» (2008 р.), О. С. Яцуна «Особливості кримінального покарання неповнолітніх» (2009 р.), Є. М. Вечерової «Некаральний кримінально-правовий вплив на неповнолітніх в Україні (кримінологічні засади)» (2010 р.), Л. В. Герасимчук «Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру» (2013 р.), Т. І. Пономарьової «Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в Україні та Польщі» (2016 р.).

Значна увага проблемам застосування виховних заходів до неповнолітніх правопорушників приділяється й зарубіжними науковцями. Зокрема, у цій дисертації проаналізовано наукові праці К. Amell, Ch. S. Barendregt, M. G. C. J. Beerhuizen, A. Evéquoz, L. Heymann, L. J. C. Prop, I. Stentoumi, A. M. van der Laan, Ch. van Nieuwenhuizen, A. Wolhuis.

Проте значна частина проблем, пов'язаних із кримінально-правовою характеристикою примусових заходів виховного характеру, їх системою і класифікацією, підставами та порядком застосування, а також ефективністю реалізації потребує подальшого комплексного наукового осмислення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось в рамках теми науково-дослідної роботи Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0108U008927) та теми науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та процесу «Проблеми захисту прав людини у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0117U000106). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 28 жовтня 2022 року (протокол № 6).

Мета і завдання дослідження. Метою цієї дисертації є отримання нових науково обґрунтованих висновків та положень щодо застосування до неповнолітніх правопорушників примусових заходів виховного характеру, а також розробка наукових рекомендацій і пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність та практики його застосування у цій частині.

Зазначена мета дисертаційного дослідження потребує вирішення таких **завдань**:

- 1) визначити особливості кримінально-правової політики держави щодо протидії злочинності неповнолітніх;
- 2) розкрити поняття, соціальну зумовленість та мету застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх;
- 3) обґрунтувати розгляд застосування примусових заходів виховного характеру як самостійного правового інституту;
- 4) розкрити історико-правові засади становлення інституту застосування примусових заходів виховного характеру в Україні;

5) визначити систему примусових заходів виховного характеру, запропонувати їх класифікацію та кримінально-правову характеристику, а також надати оцінку практики їх застосування;

6) визначити підстави та умови застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх;

7) узагальнити провідний зарубіжний досвід застосування примусових заходів виховного характеру та оцінити можливість його імплементації у вітчизняне законодавство;

8) систематизувати проблеми реалізації інституту застосування примусових заходів виховного характеру і визначити перспективи його розвитку;

9) узагальнити результати дослідження, запропонувати зміни та доповнення до законодавства України про кримінальну відповідальність.

Об'єктом дослідження є сукупність кримінальних відносин, які виникають у зв'язку із вчиненням неповнолітньою особою кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння) і застосування до неї примусових заходів виховного характеру.

Предметом дослідження є примусові заходи виховного характеру як різновид заходів кримінально-правового характеру, їх нормативне регулювання і практика застосування.

Методи дослідження. Досягнення мети та виконання завдань дисертаційного дослідження потребувало використання системи загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Методологічну основу дослідження становить *діалектичний метод*, який застосовано для дослідження інституту застосування примусових заходів виховного характеру у його розвитку, взаємозв'язку та взаємообумовленості з іншими кримінально-правовими інститутами, системою заходів кримінально-правового характеру, а також для виявлення проблем правового регулювання та практики застосування цих заходів. *Метод аналізу* застосовувався з метою дослідження змісту окремих видів примусових заходів виховного характеру, передбачених кримінальним законодавством України, а також для визначення їх правової природи, підстав і умов застосування до неповнолітніх осіб. *Метод синтезу* дозволив сформулювати цілісне уявлення про систему примусових заходів виховного характеру, їх місце у структурі заходів кримінально-правового впливу. *Метод узагальнення* використано під час вивчення наукових підходів, що існують у кримінально-правовій доктрині щодо правової природи та змісту примусових заходів виховного характеру, їх узагальнення та формування авторської позиції щодо проблемних питань застосування цих заходів, а також для систематизації матеріалів судової практики у справах щодо неповнолітніх. *Функціональний метод* дав можливість дослідити роль та значення примусових заходів виховного характеру в системі кримінально-правових засобів реагування на суспільно небезпечні діяння, вчинені неповнолітніми, а також з'ясувати їх соціальне призначення. Використання *порівняльно-правового методу* дозволило здійснити зіставлення положень кримінального

законодавства України щодо примусових заходів виховного характеру з відповідними нормами законодавства окремих зарубіжних держав, а також з положеннями міжнародних нормативно-правових актів у сфері ювенальної юстиції та захисту прав дитини. *Історико-правовий метод* застосовувався для дослідження становлення та розвитку інституту застосування примусових заходів виховного характеру у вітчизняному кримінальному законодавстві, аналізу еволюції законодавчих підходів до кримінально-правового реагування на правопорушення, вчинені неповнолітніми. *Догматичний метод* застосовано для встановлення змісту кримінально-правових норм, що регулюють застосування примусових заходів виховного характеру, а також для наукового тлумачення положень КК України та аналізу актів судової практики. *Статистичний метод* був використаний для роботи зі статистичними даними щодо застосування примусових заходів виховного характеру у судовій практиці. *Метод моделювання* дав можливість сформулювати пропозиції щодо удосконалення кримінально-правового регулювання застосування примусових заходів виховного характеру та розробити проекти змін до чинного КК України з метою підвищення ефективності їх застосування.

Науково-теоретичною основою дисертації є праці вітчизняних та зарубіжних учених з теорії та історії права, кримінального та кримінального процесуального права.

Нормативну основу дослідження становлять міжнародні нормативно-правові акти, Конституція України, КК України, КПК України та інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, а також законодавство окремих зарубіжних держав (Франції, ФРН, Швейцарії, Великої Британії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Польщі, Литви, Латвії, Казахстану, Канади).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження склало вивчення вироків, ухвал суду, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень (понад 100 судових рішень), а також правових позицій ВС.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є спеціальним дослідженням, в якому з урахуванням судової практики, правових позицій ВС, зарубіжного досвіду вперше за останні 10 років комплексно розглянуто примусові заходи виховного характеру як засіб реагування держави на правопорушення, вчинені неповнолітніми.

Серед найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, варто виокремити такі:

уперше:

1) обґрунтовано, що міжгалузевий правовий інститут застосування примусових заходів виховного характеру має внутрішньо диференційовану структуру, в межах якої доцільно виокремлювати два субінститути: а) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які є суб'єктами кримінальних правопорушень; б) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності;

2) запропоновано класифікувати примусові заходи виховного характеру: а) за тривалістю їх впливу у часі – на одномоментні і тривалі; б) за домінуючим способом впливу на особу неповнолітнього – на заходи, які реалізуються виключно через морально-психологічний вплив; заходи, які реалізуються через майновий вплив (майнову відповідальність); заходи, які реалізуються через фізичні (просторові) обмеження;

3) обґрунтовано доцільність залучення офіцерів служби освітньої безпеки до реалізації виховного впливу на неповнолітніх під час їх перебування у навчальному закладі шляхом запровадження нового примусового заходу виховного характеру – встановлення профілактичного нагляду за неповнолітнім із залученням офіцера служби освітньої безпеки;

4) запропоновано розглядати мету застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру не як одновимірну категорію, а як складну, багатокomпонентну систему, що поєднує три взаємопов'язані та взаємообумовлені елементи – виправлення неповнолітнього через виховання, ресоціалізацію та реінтеграцію особи, превенцію нових кримінальних правопорушень (суспільно небезпечних діянь) та забезпечення найкращих інтересів неповнолітнього;

удосконалено:

5) дефініцію поняття «примусові заходи виховного характеру», під якими пропонується розуміти урегульовану законом про кримінальну відповідальність форму кримінально-правового реагування держави на вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення, що не є тяжким, або суспільно небезпечного діяння, що за своїми об'єктивними ознаками підпадає під кримінально-правову заборону, яка має примусовий характер, може застосовуватися судом як єдиний захід впливу на неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, або як альтернатива кримінальній відповідальності або покаранню і спрямована на виправлення неповнолітнього через виховання, ресоціалізацію і реінтеграцію, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень (суспільно небезпечних діянь) і забезпечення найкращих інтересів дитини;

б) підхід до розуміння підстави застосування примусових заходів виховного характеру, що поєднує три елементи – формальну, матеріальну і процесуальну підставу: формальна підстава включає два елементи – вчинення кримінально значущого діяння (кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння) і неповнолітній вік правопорушника; матеріальна підстава відображає ті обставини, які свідчать про недоцільність застосування до правопорушника кримінальної відповідальності (кримінального покарання) і можливість його виправлення іншим шляхом; процесуальна підстава відображає ті процесуальні акти, в яких фіксується рішення суду про застосування примусових заходів виховного характеру;

7) підхід до розуміння умов застосування примусових заходів виховного характеру, що впливають із відповіді на питання, чи здатний конкретний захід досягти мети виправлення неповнолітнього у конкретній ситуації; спеціальні

умови застосування окремого виховного заходу можуть визначатися з урахуванням таких критеріїв: характер і ступінь тяжкості вчиненого діяння; особистісна характеристика неповнолітнього; характеристика соціального середовища (оточення) неповнолітнього; ступінь ризику вчинення повторного правопорушення; реалістичність виконання виховного заходу;

8) підхід до розкриття змісту категорії «подальша бездоганна поведінка неповнолітнього», яка може проявлятися в сукупності соціально значущих форм діяльності неповнолітнього, які допустимо згрупувати таким чином: у ставленні неповнолітнього до вчиненого правопорушення; у правомірній поведінці неповнолітнього після вчинення діяння; у сфері навчання та праці; у ресоціалізації неповнолітнього; в особистісній трансформації неповнолітнього. Запропоновано визначення поняття «подальша бездоганна поведінка» як стійкої форми правомірної та соціально схвальної активності неповнолітнього, яка проявляється після вчинення кримінального правопорушення та засвідчує його здатність до самоконтролю, усвідомленого дотримання правових і моральних норм, відповідального ставлення до соціальних обов'язків та цілеспрямованого подолання попередніх негативних поведінкових моделей;

набули подальшого розвитку:

9) позиція про те, що «щире розкаяння» є складним психолого-правовим явищем, що виражається у внутрішньому усвідомленні неповнолітнім суспільної небезпеки та неправомірності власних дій, яке супроводжується прагненням відшкодувати завдану шкоду та уникати повторного вчинення протиправних діянь. Його специфіка зумовлена особливостями вікового розвитку неповнолітнього і може мати фрагментарний, ситуативний та амбівалентний характер, що потребує ретельної оцінки з боку суду;

10) підхід, відповідно до якого варто залишити в КК України лише одну форму (ситуаційну модель) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього, який вчинив кримінальне правопорушення – звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру;

11) думка, відповідно до якої доцільно здійснювати виховний вплив на неповнолітнього правопорушника шляхом залучення його до суспільно корисної праці, суть якого зводиться до покладання на неповнолітнього обов'язку безоплатно виконати певні роботи на користь громади або усунути своєю працею негативні наслідки своєї протиправної поведінки; в умовах воєнного стану актуальним є розгляд можливості участі неповнолітніх у волонтерській діяльності;

12) ідея, відповідно до якої до неповнолітнього як виховний захід можна застосовувати розміщення у спеціалізованій професійній прийомній сім'ї, яка пройшла навчання з догляду за неповнолітніми, що дозволить змінити соціальне середовище, забезпечити стабільність, надати позитивну модель поведінки, забезпечити систематичний контроль за поведінкою неповнолітнього. На відміну від поміщення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи, поміщення до професійної сім'ї не ізолює дитину

у закритому середовищі, не посилює стигматизації та її відсторонення від суспільства, що може бути більш ефективним для зниження ризику рецидиву, ніж інституційне утримання.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що узагальнення, висновки та пропозиції, висловлені у дисертації, можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – як основа для подальших досліджень дискусійних проблем застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх;

– у законотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного закону України про кримінальну відповідальність, що регламентують застосування примусових заходів виховного характеру (Додаток Б);

– правозастосовній діяльності – для удосконалення практичної діяльності суду, органів досудового розслідування, прокуратури, під час вирішення питань щодо застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх (акт впровадження Територіального управління Державної судової адміністрації України в Хмельницькій області від 26 березня 2026 року – Додаток В);

– в освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Порівняльне кримінальне право та процес», «Порівняльне кримінальне право європейських держав», «Теорія і практика застосування заходів кримінально-правового характеру», підготовки навчально-методичного забезпечення цих дисциплін, а також навчальної літератури (акт впровадження Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 24 березня 2026 року – Додаток Г).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, викладені в дисертації, розроблені авторкою особисто. Наукові статті та тези доповідей на конференції підготовлені одноособово.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки та рекомендації, викладені у дисертаційному дослідженні, були оприлюднені на науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 10 травня 2024 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Двадцять треті осінні юридичні читання. Забезпечення правопорядку в Україні та світі: виклики сьогодення» (м. Хмельницький, 18 жовтня 2024 року), International Scientific Conference «Integration of Science and Innovation for Sustainable Development» (Utrecht, Netherlands, 21 August 2025), Всеукраїнській науково-практичній конференції для молодих вчених з

міжнародною участю «Розвиток правової системи України в контексті євроінтеграційних прагнень» (м. Луцьк, 10 грудня 2025 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку науки, освіти і суспільства в Україні та світі» (м. Полтава, 12 січня 2026 року).

Публікації. Результати дисертації опубліковано у трьох наукових статтях у наукових фахових виданнях, включених до переліку наукових видань України категорії Б, а також у семи тезах доповідей на наукових конференціях. Одна наукова стаття виконана і опублікована англійською мовою.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Якимець М. О. Проблема визначення застосування примусових заходів виховного характеру як правового інституту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. Вип. 87, ч. 3. С. 370-375.

DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.3.56

URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/58.pdf>

2. Yakymets M. O. The essence of compulsory measures of an educational nature and the practice of their application in Ukraine. *Національні інтереси України*. 2025. № 8 (13). С. 362-372.

DOI: 10.52058/3041-1793-2025-8(13)-362-372

URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/27406/27370>

3. Якимець М. О. Застосування примусових заходів виховного характеру: досвід європейських держав. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 1 (43). С. 1145-1157.

DOI: 10.52058/2786-6300-2026-1(43)-1145-1157

URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/35356/35337>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Якимець М. О. Досвід правового регулювання застосування примусових заходів виховного характеру у ФРН. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 28-30.

5. Якимець М. О. Соціальна зумовленість застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 289-291.

6. Якимець М. О. Практична реалізація доктрини відновного правосуддя в системі сучасної ювенальної юстиції. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький,

10 травня 2024 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 107-109.

7. Якимець М. О. Окремі проблеми практики звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності і покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру. *Актуальні проблеми юридичної науки. Забезпечення правопорядку в Україні та світі: виклики сьогодення*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять треті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18 жовтня 2024 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 200-201.

8. Якимець М. О. Підстави застосування примусових заходів виховного характеру в Україні. *Integration of Science and Innovation for Sustainable Development: Proceedings of the International Scientific Conference (Utrecht, Netherlands, 21 August 2025)*. Bookmundo, 2025. С. 93-95.

9. Якимець М. О. Відповідальність неповнолітніх за кримінальні правопорушення: досвід Франції. *Розвиток правової системи України в контексті євроінтеграційних прагнень*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції для молодих вчених з міжнародною участю, присвяченої тижню права (м. Луцьк, 10 грудня 2025 року). Луцьк, 2026. С. 379-383.

10. Якимець М. О. Кримінально-правове реагування на злочинність неповнолітніх: статистичний аналіз судової практики. *Перспективи розвитку науки, освіти і суспільства в Україні та світі*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 12 січня 2026 року). Полтава: ЦФЕНД, 2026. С. 37-38.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Під час виконання дисертаційного дослідження аспірантка дотримувалася основних засад академічної доброчесності, які закріплено у п. 2.3.3 Кодексу академічної доброчесності Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, а саме: самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного й підсумкового контролю результатів навчання; посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації; інші дії, які сприяють забезпеченню довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Відповідність дисертації науковій спеціальності. Дисертаційна робота Якимець Марини Олександрівни на тему «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» відповідає галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право.

Рекомендація дисертації до захисту. Дисертаційна робота Якимець Марини Олександрівни є спеціальним комплексним дослідженням примусових заходів виховного характеру як засобу реагування держави на правопорушення, вчинені неповнолітніми. Водночас, дисертації притаманні окремі дискусійні моменти. Щодо неї може бути висловлено окремі зауваження, які, однак, не впливають на якість розкриття теми роботи та загальну позитивну оцінку.

Дисертація Якимець Марини Олександрівни на тему «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 Право.

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Якимець Марини Олександрівни «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право у галузі знань 08 Право.

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Якимець Марини Олександрівни «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» відповідає спеціальності 081 Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

3. Рекомендувати дисертацію Якимець Марини Олександрівни «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» до захисту на здобуття

у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

3. Рекомендувати дисертацію Якимець Марини Олександрівни «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій раді за спеціальністю 081 Право.

Професорсько-викладацький склад кафедри кримінального права та процесу проголосував:

«за» - 15; «проти» - 0; «утримались» - 0.

Головуюча на засіданні:

докторка юридичних наук,
професорка, професорка кафедри
кримінального права та процесу
Хмельницького університету
управління та права
імені Леоніда Юзькова

Юлія ЦИГАНЮК

Підпис *Юлія Циганюк*
ЗАСВІДЧУЄ
Нач. ВК ХУУП* *Юлія Циганюк*
імені Леоніда Юзькова

